

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-169>

УДК 338.48(477):355.01

СТАН РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ

STATE OF DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY IN WAR CONDITIONS AND PROSPECTS FOR RECOVERY

Павлюк Світлана Іванівнакандидат економічних наук, доцент,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9093-5237>**Pavliuk Svitlana**

Mykolayiv National Agrarian University

У статті висвітлено сучасний стан галузі туризму України в умовах війни та окреслено основні напрями його повоєнного відновлення. Зазначено, що зміна потреб внутрішніх туристів, вибір більш безпечних територій, у тому числі орієнтація на внутрішній туризм в західних та центральних регіонах сприяли зростанню обсягів податкових надходжень від галузі туризму. Визначено, що перспективи повоєнного розвитку туризму в Україні залежать від умов за яких настане мир, при цьому можливими варіантами є: оптимістичний (швидке зростання та повернення попиту), песимістичний (поступове відновлення в умовах нестабільності) та сценарій затяжного конфлікту. Акцентовано, на необхідності розробки комплексних стратегій розвитку та відновлення галузі туризму в післявоєнний період, метою яких є відновлення інфраструктури, а також створення безпечних, підтримувальних умов для туристів та місцевих жителів територіальних громад.

Ключові слова: повоєнне відновлення, реабілітаційний туризм, інклюзивність, внутрішній туризм, військовий та меморіальний туризм, стратегії розвитку.

The article aims to assess the current development of the tourism industry in wartime conditions and outline the prospects for its future recovery. The return to its unique historical and cultural heritage and natural resource potential, as well as the focus on domestic tourism in the western and central regions, is the main driver of the post-war development of the tourism industry of Ukraine and the affected regions. The study uses a set of special scientific research methods, in particular: the content analysis method (study and processing of scientific works to assess the current state of tourism development in Ukraine during the war, and the impact of the Russian-Ukrainian war on world tourism); comparison and graphic (study of the dynamics of changes in the volume of tax revenues from the tourism industry by regions of Ukraine and paid by hospitality industry entities). The study is based on open data, analytical, and statistical reports on the tourism industry of the State Agency for Tourism Development, and Kyiv School of Economics. Also, research by scientists and practitioners is used. The results noted positive trends in the development of the tourism industry. The prospects for the post-war development of the tourism industry in Ukraine are rapid growth and a return to demand, a gradual recovery in conditions of instability, or a scenario of a protracted conflict when the industry will face numerous challenges. It should be noted that the growth of the flow of tourists is possible only if the war ends, its territorial integrity is restored, and complete security is ensured in the country. Undoubtedly, significant investments in infrastructure development; restoration of cultural and natural monuments; and the latest technologies; strategies, and programs for domestic tourism development in safe areas are the main drivers for attracting domestic and international tourists. The main areas of tourism recovery are: domestic tourism, i.e. the promotion of safe regions, the development of ecological, green, rural tourism, support for small businesses through government programs and grants; military and memorial tourism, for example, the creation of museums and memorial complexes, thematic routes, «dark» tourism, etc. In addition, powerful marketing campaigns on the international stage will contribute to the formation of a positive image of the country as a safe, interesting, and accessible tourist destination.

Keywords: post-war recovery, rehabilitation tourism, inclusivity, domestic tourism, military and memorial tourism, development strategies.

Постановка проблеми. Туризм існує з самого початку людської цивілізації, але в різних формах, фазах, способах й практиках. З часом туризм зазнав величезних випробувань, та в той же час повернувся до рівня глобального економічного рушія. Наразі він став надзвичайно важливим фактором змін й соціально-економічного розвитку, оскільки створює значні можливості для країн з економікою, що розвивається, та країн, що розвиваються. Позитивним є те, що галузь туризму створює робочі місця, зміцнює місцеву економіку, сприяє розвитку інфраструктури, а також сприяє збереженню природного середовища, культурної спадщини та традицій, а також зменшенню рівня бідності й нерівності. Проте, в деяких країнах, особливо тих, де відбувалися кризові ситуації та збройні конфлікти, вона зазнала значного впливу негативних факторів, що наразі й спостерігається в Україні. Так, повномасштабне вторгнення росії на територію України призвело до зниження туристичних потоків, закриття повітряного простору, руйнування туристичних ресурсів й інфраструктури, кризи діяльності багатьох туристичних підприємств та ін. Але, незважаючи на це, в останні роки спостерігається певні позитивні зрушення, зокрема, орієнтація на внутрішній туризм в західних та центральних регіонах, сприяла певному відновленню галузі туризму, а тому необхідність визначення перспектив відновлення в післявоєнний період є доцільним та актуальним для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасний стан розвитку туризму в Україні, особливо в умовах війни, вже розглянуто в багатьох напрацюваннях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, Н. В. Барвінок, М. В. Барвінок, М. Я. Демко, Ю. В. Карпенко, М. М. Логвин, М. М. Мамчин, О. О. Тараненко досліджували реальний стан галузі туризму, включаючи напрацювання щодо перспектив його відновлення [1-3]. Оцінку сучасного стану та визначення перспектив розвитку підприємництва у галузі туризму в Україні в умовах сьогодення здійснили Л. А. Слатвінська та О. М. Збиранник [4]. Такі зарубіжні науковці як Б. Атасой, Б. Зенгін, Н.Сігеті-Амбрус та Х. О. Шейханліоглу вивчали вплив російсько-української війни на світовий туризм, зокрема європейський [5; 6]. У свою чергу Державне агентство розвитку туризму [7] та Національна туристична організація України [8] постійно проводять оцінку й моніторинг динаміки розвитку туристичного сектору, а

фахівці Київської школи економіки – оцінку прямих збитків інфраструктури від руйнувань, зокрема в галузі туризму [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Практика свідчить, що інтерес до мілітарі-туризму існує, та навіть зростає в різних країнах світу. Що ж стосується України, то після перемоги даний вид туризму може стати важливою складовою туристичної індустрії, як це відбулося в країнах, що пережили війни (наприклад, Ізраїль, Хорватія, Туреччина, Боснія та Герцоговина). Крім того, доцільним є розробка стратегічних пропозицій щодо перспектив відновлення галузі туризму в післявоєнний період на рівні держави, та в регіонах, що постраждали від війни.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка поточного стану розвитку галузі туризму в умовах війни, та окреслення перспектив його майбутнього відновлення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Протягом останніх чотирьох років галузь туризму пережила досить складний період у всьому світі. Пандемічні обмеження, суттєво скоротили туристичні потоки та вплинули на зайнятість у туристичному секторі. Військова агресія росії проти України, також негативно вплинула на туризм як в середині країни, так і за її межами, незважаючи навіть на те, що більша частина Європи заходиться далеко від бойових дій. Так, іноземні туристи на початку 2022 року скасували або відклали відпочинок.

Основними причинами скорочення туристичних потоків, на думку Н.Сігеті-Амбрус [6] є брак туристів (переважно зі США), зростання цін на енергоносії (як наслідок подорожчання авіаквитків, що у свою чергу, ускладнило відносно дешеві подорожі), та навіть поширення інформації в соціальних мережах про війну в Україні (туристи з інших континентів, які менше знайомі з Європою й часто плутають кордони, не усвідомлюючи, наскільки далеко розташовані держави, скасували заплановану відпустку).

Закритий повітряний простір України, в деякій мірі обмежив міжнародні подорожі туристів, зокрема зникли звичні туристичні маршрути польотів, зросли витрати часу на перельоти, як у туристів, так і у авіакомпаній, а розробка нових польотних маршрутів вимагає додаткових ресурсів (кошти, паливо) [5; 6]. Що стосується України, то до початку COVID-19 й повномасштабного вторгнення туристична галузь забезпечувала 2,3% ВВП України та створювала близько 375 тис. робо-

чих місць, а непрямий вплив за результатами 2019 року оцінювався у 7% ВВП та 1,2 млн. робочих місць. При цьому реальний вплив галузі туризму на добробут громадян був значно більшим, оскільки мультиплікативний ефект туризму сприяв зростанню витрат у суміжних сферах – транспорті, торгівлі, громадському харчуванні тощо [10].

Наразі оцінити повний обсяг впливу воєнних дій на галузь туризму в Україні дуже складно, оскільки повномасштабна війна все ще триває. Так, за даними Київської школи економіки загальна оцінка прямих збитків інфраструктури галузі туризму, культури та спорту (табл. 1) станом на початок 2024 року сягає 3,1 млрд. дол. США (або 2% в загальній структурі збитків інфраструктури), і це ще не останні результати [9].

Щодо основних результатів галузі туризму, то за даними Державного агентства розвитку туризму протягом 2021–2024 років спостерігається позитивна динаміка податкових надходжень по регіонах України (табл. 2). Так, порівнюючи 2024 рік з попередніми роками збільшення обсягу податкових надходжень до бюджету (відсоток зростання коливався в межах 30–120%) спостерігається у 16 областях, що пов'язано, у першу чергу, із зміною потреб внутрішніх туристів (наприклад, вибір більш безпечних територій, обмеженість у використанні повітряного транспорту та ін.). Відповідно скорочення обсягу податкових надходжень в динаміці за досліджувані роки спостерігається в Донецькій, Запорізькій, Луган-

ській, Миколаївській, Одеській, Харківській та Херсонській областях. Хоча, якщо порівнювати дані за 2024 рік з 2022–2023 роками, то в Миколаївській та Одеській областях відмічається деяке зростання – 79% та 18% та 83,2% й 62,4% відповідно.

Узагальнюючи відмітимо, що у 2024 році представники туристичної сфери перерахували до бюджету 2938 млн.грн податків. Зокрема, збільшення з попередніми роками складає: 43,4% проти 2023 року (2049 млн. грн), 89,4% проти 2022 року (1551 млн. грн) та 31,6% проти 2021 року (2232 млн. грн). Кількість платників податків даної сфери у 2024 році в порівнянні з 2023 роком зросла на 7,2%, зокрема: юридичних осіб – на 0,1%, а фізичних – на 9,1%. У порівнянні з 2021 роком, даний показник скоротився на 19,5%, відповідно юридичних осіб – на 32,6%, а фізичних – на 15,3% [12].

Основна частка надходжень до державного бюджету України у 2024 році (рис. 1, 2) була одержана від закладів розміщення – 66,5% (1954,1 млн. грн), що більше рівня 2023 року на 49,9% (або 650,5 млн. грн) та 2021 року – на 51,6% (або 665,5 млн. грн). Обсяг податкових надходжень від діяльності туристичних операторів у 2024 році в порівнянні з 2023 роком зріс на 48,1% (98,9 млн. грн), а проти 2021 року на 17,6% або 45,7 млн. грн. Крім того, туристичні агентства у 2024 році сплатили на 71,9 млн. грн (37,2%) більше рівня 2023 року, але проти 2021 року менше – 14,1 млн. грн (5,0%).

Таблиця 1

Оцінка прямих втрат культури, спорту та туризму

Види втрат	Первісна кількість об'єктів, од	Кількість пошкоджених об'єктів, од	Оцінка втрат, млрд дол. США
Зруйновано			
Релігійні установи	н.д.	34	0,1
Спортивна культура	16199	59	0,4
Культурна сфера	34340	291	0,3
Туристична сфера	н.д.	50	0,0
Пошкоджено			
Релігійні установи	н.д.	336	0,1
Спортивна культура	16199	284	0,3
Культурна сфера	34340	2860	1,9
Туристична сфера	н.д.	114	0,1
Загальні прямі збитки інфраструктури	х	х	3,1

Джерело: складено автором на основі [9]

Таблиця 2

Динаміка податкових надходжень від галузі туризму по областях України, млн.грн

Область	Роки				2024 р. у % до		
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Вінницька	27,4	23,9	29,9	41,3	150,7	172,8	138,1
Волинська	13,3	11,8	15,9	24,3	182,7	205,9	152,8
Дніпропетровська	98,4	69,5	98,1	128,8	130,9	185,3	131,3
Донецька	59,6	18,8	8,8	14,5	24,3	77,1	164,8
Житомирська	14,1	9,0	14,5	20,8	147,5	231,1	143,4
Закарпатська	59,5	72,4	94,2	130,4	219,2	180,1	138,4
Запорізька	98,6	26,2	15,2	25,8	26,2	98,5	169,7
Івано-Франківська	132	159,7	138,8	248,5	188,3	155,6	179,0
Київська	125,4	163,9	239	284,1	226,6	173,3	118,9
Кіровоградська	15,2	10,9	15,8	22,4	147,4	205,5	141,8
Луганська	9,2	1,9	0,5	0,2	2,2	10,5	40,0
Львівська	215,4	273,8	345,5	440,0	204,3	160,7	127,4
Миколаївська	45,9	14,3	21,7	25,6	55,8	179,0	118,0
Одеська	210,8	87,6	98,8	160,5	76,1	183,2	162,4
Полтавська	43,5	34,6	45,4	65,1	149,7	188,2	143,4
Рівненська	16,2	14,1	20,1	31,5	194,4	223,4	156,7
Сумська	11,4	7,3	9,8	14,1	123,7	193,2	143,9
Тернопільська	17,3	15,1	19,6	27,5	159,0	182,1	140,3
Харківська	104,8	38,9	49,6	47,7	45,5	122,6	96,2
Херсонська	58,7	10,4	1,7	3,0	5,1	28,8	176,5
Хмельницька	21,4	22,6	31,2	41,2	192,5	182,3	132,1
Черкаська	23	17,4	20,7	34,2	148,7	196,6	165,2
Чернівецька	18,2	20,7	28,8	39,1	214,8	188,9	135,8
Чернігівська	18,6	11,3	10,8	16,2	87,1	143,4	150,0

Джерело: складено автором на основі [11]

Аналіз структури податкових надходжень, які сплачені суб'єктами індустрії гостинності (рис. 2) свідчить, що основний відсоток приходить на діяльність закладів розміщення (66,5% у 2024 році, що на 8,8 в.п. більше рівня 2021 року). Що стосується інших суб'єктів індустрії гостинності, то відсоток податкових надходжень в структурі коливається від 6,0% до 10,0%.

Щодо обсягу надходжень від сплати туристичного збору до бюджетів територіальних громад [13], то у 2024 році в порівнянні з 2023 роком він зріс на 22,6% (або 50,5 млн. грн), а проти 2021 року – на 16,0% (або 37,6 млн. грн), при цьому позитивні тенденції відмічено майже по всім регіонам,

окрім Харківської, Донецької, Луганської та Херсонської областей. Відповідно лідерами є громади Львівської (47,1 млн. грн), Івано-Франківської (33,0 млн. грн), Черкаської (23,5 млн. грн), Закарпатської (23,9 млн. грн) та Дніпропетровської (15,9 млн. грн) областей. Слід відмітити, що розмір туристичного збору встановлюється за рішенням органів місцевого самоврядування за кожну добу тимчасового розміщення в розмірі до 0,5% для внутрішнього туризму та до 5% для в'їзного туризму, відповідно станом на 2023 рік суми складали: до 30 грн для внутрішнього та до 300 грн для в'їзного туризму.

З огляду на отримані результати, відмітимо, що «галузь туризму, одна з небагатьох

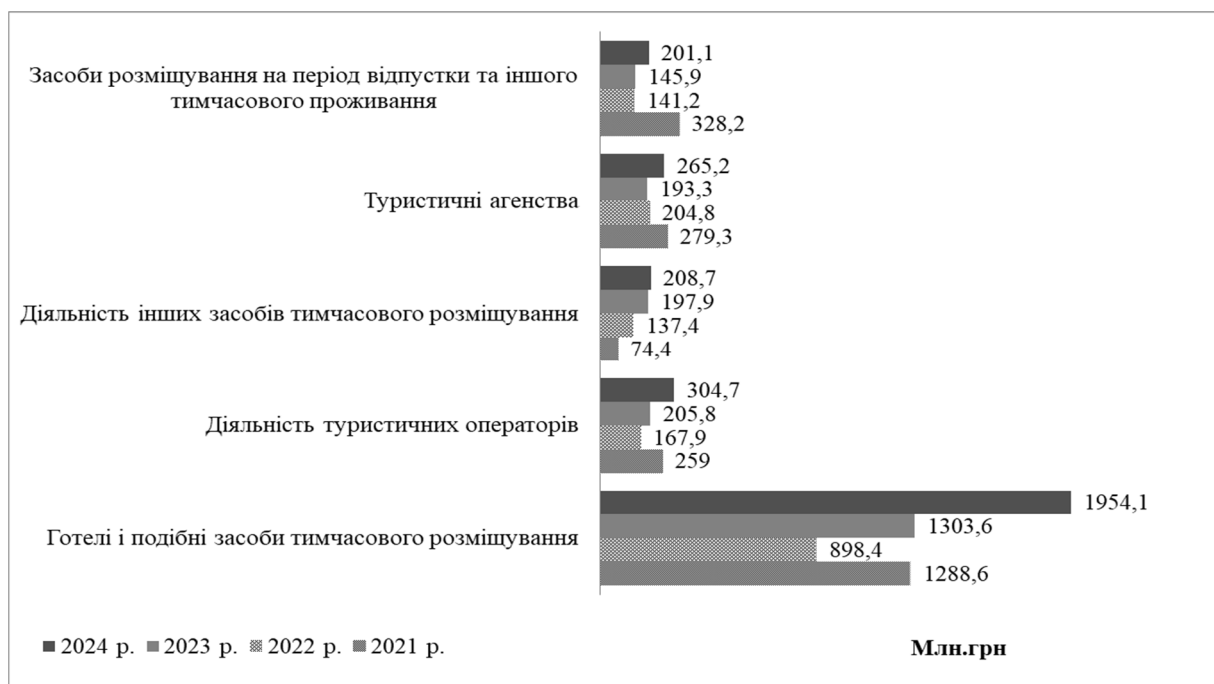

Рис. 1. Динаміка податкових надходжень, сплачених суб'єктами індустрії гостинності

Джерело: складено автором на основі [12]

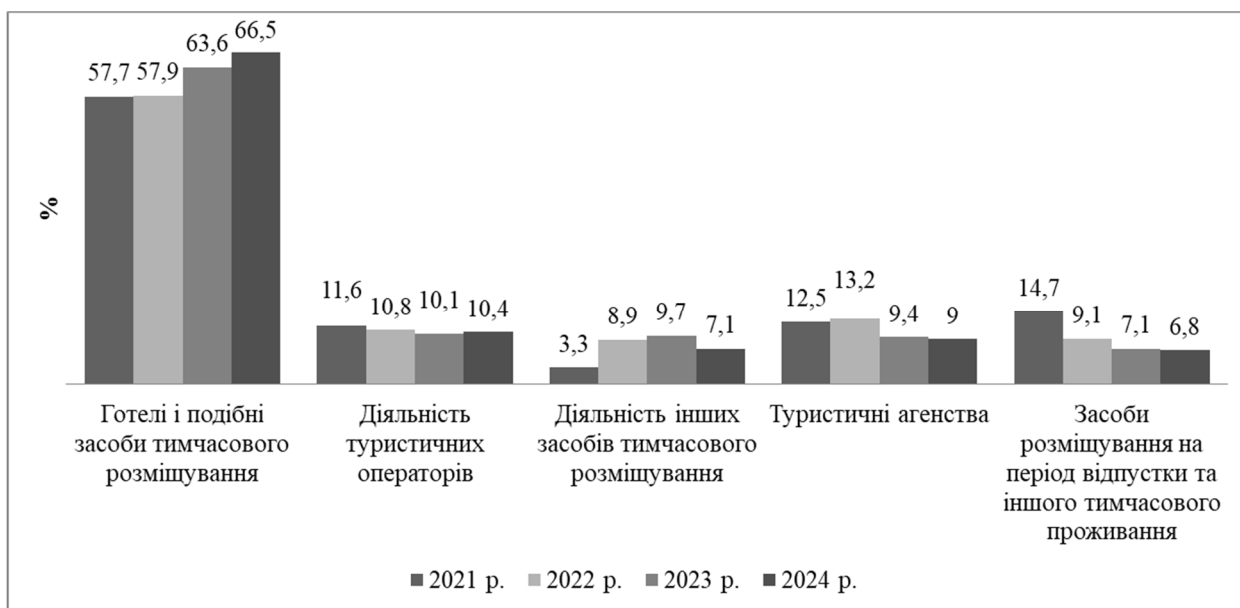

Рис. 2. Структура податкових надходжень, сплачених суб'єктами індустрії гостинності, %

Джерело: складено автором на основі [12]

галузей, яка протягом останніх років доводила свою стійкість та здатність не тільки «оговтуватися» після економічних криз, а й сприяти ширшому економічному й соціальному відновленню» [14]. Але незважаючи на позитивні тенденції та зростаючий інтерес до туристичних послуг в Україні, галузь наразі зіштовхується з низкою серйозних викликів: підви-

щення тарифів на послуги розміщення, що не сприяє доступності туризму для більшості громадян; дефіцит кваліфікованих кадрів в індустрії гостинності (готельний менеджмент, обслуговування клієнтів чи організація екскурсій, турів та ін.); енергетична криза; наявність належної інфраструктури для забезпечення безпеки туристів.

Перспективи розвитку українського туризму напругу пов'язані зі швидкістю відновлення стабільності після завершення війни та характером її завершення. Від умов, за яких настане мир, залежатиме подальший розвиток галузі, що може варіюватися від стрімкого зростання до поступового відновлення в умовах тривалої невизначеності [15]. На думку автора, є три варіанти розвитку галузі в післявоєнний період: оптимістичний сценарій (швидке зростання та повернення попиту), песимістичний сценарій (поступове відновлення в умовах нестабільності) та сценарій затяжного конфлікту (відновлення після масштабних руйнувань).

Так, відповідно до першого варіанту, тобто завершення війни та повністю відновлення територіальної цілісності України до кордонів 1991 року, відбудеться «стрімке зростання інтересу до внутрішнього туризму. Окрему роль відіграватиме реабілітаційний туризм, що спрямований на фізичне та психологічне відновлення – для ветеранів, людей із посттравматичними розладами, дітей та осіб з інвалідністю; а туристичні об'єкти будуть адаптовані під нові вимоги, при цьому інклюзивність стане не просто трендом, а необхідною складовою успішних пропозицій туроператорів» [15]. Щодо іноземних туристів, то вони будуть відвідувати країну після повної впевненості про встановлення сталого миру. Прогноз щодо іноземних інвестицій, то їх активне залучення (наприклад в готельний бізнес, екотуризм, створення військово-історичних маршрутів, розвиток туристичної інфраструктури та ін.) також можливе, але після повної стабілізації ситуації.

За другого варіанту – закінчення війни, але за відсутності політико-економічної стабільності в державі, галузь туризму буде відновлюватиметься повільніше. Основним напрямком залишатиметься також внутрішній туризм, при цьому туристи будуть обирати безпечні маршрути та короткотривалий відпочинок в межах країни. В тренді залишатимуться безпечні регіони, що у свою чергу, потребує створення нових унікальних та конкурентоспроможних туристичних продуктів (зокрема, адаптацію вже існуючих форматів чи розробку абсолютно нових концепцій), які відповідатимуть сучасним запитам мандрівників.

Відповідно до третього прогнозу (тривала та затяжна війна, що буде супроводжуватися значними руйнуваннями) галузь туризму зіткнеться з численними викликами. Зокрема, основним завданням стане «розмінування

територій, де розташовані туристичні об'єкти, а Херсонщина, Миколаївщина, Запоріжжя залишатимуться тимчасово недоступними через руйнування та високий рівень небезпеки» [15]. Крім того, за такого сценарію туристична галузь буде розвиватися переважно у західних регіонах, іноземні інвестиції будуть неможливі, туризм буде функціонувати у вузькому форматі (обмежуючись безпечними локаціями та орієнтуючись переважно на жіночо-дитячі подорожі) [15]. Історико-пізнавальний туризм відіграватиме ключову роль, охоплюючи маршрути місцями бойових дій, меморіальні комплекси та музеї, що розповідатимуть про героїчну боротьбу українського народу.

Щодо перспектив відновлення міжнародного туризму, то за умови повної політичної та економічної стабільності протягом 5–10 років Україна може знову стати привабливим місцем для відвідування. Перспективним напрямком стане військово-історичний туризм, що включатиме відвідування місць бойових дій, тематичних музеїв та меморіальних комплексів. Відповідно це вимагатиме значних інвестицій у відновлення інфраструктури й масштабної рекламної кампанії за кордоном для формування позитивного іміджу України серед міжнародних туристів.

Узагальнюючи відмітимо, що післявоєнне відновлення туристичної галузі в Україні, без сумніву, стане однією з ключових складових у відновленні країни. Такий сектор має не тільки економічний потенціал, але й соціальний, допомагаючи в процесах реабілітації та психологічного відновлення. Інвестиції в розвиток інфраструктури й новітні технології, відновлення культурних та природних пам'яток, а також розробка програм для підтримки внутрішнього туризму – все це буде важливим кроком для залучення як українських, так і міжнародних туристів.

Серед перспектив майбутнього відновлення галузі туризму в Україні слід відзначити основні напрямки: внутрішній туризм (популяризація безпечних регіонів, розвиток екологічного, зеленого та сільського туризму, підтримка малого бізнесу через державні програми та гранти); військовий та меморіальний туризм (створення музеїв та меморіальних комплексів, тематичних маршрутів, «темний» туризм); подієвий туризм (проведення міжнародних подій з метою стимулювання попиту на туристичні продукти серед іноземних туристів та формування позитивного іміджу країни як безпечного, цікавого й доступного туристичного напрямку).

Зважаючи на це, необхідним інструментом стануть комплексні стратегії розвитку та відновлення галузі туризму в післявоєнний період на рівні держави, а особливо в постраждалих регіонах, що включатимуть не лише відновлення туристичної інфраструктури, а й створення безпечних, підтримувальних умов для туристів та місцевих жителів територіальних громад. Серед пріоритетних цілей, що дозволять створити стійку й інклюзивну стратегію розвитку туристичної галузі, яка допоможе Україні не лише відновити свою економіку, але й стати потужним центром для міжнародного туризму доцільно відмітити: відновлення зруйнованих культурних пам'яток та історичних об'єктів; промоція спадщини визначеної території через створення програм й ініціатив для популяризації української культури, історії та традицій; реабілітаційний туризм, що орієнтований на відновлення фізичного та психологічного стану (санаторії, СПА-курорти, екотуризм тощо); розвиток внутрішнього туризму та підтримка місцевих підприємців (гранти, субсидії або податкові пільги для суб'єктів індустрії гостинності з метою відновлення господарської діяльності та забезпечення туристів якісними послугами); розвиток інклюзивного, екологічного та сільського туризму (відновлення екологічних маршрутів, підтримка сільських господарств, фермерських господарств та локальних ініціатив). Звісно реалізація таких цілей потребуватиме залучення значних як державних та приватних, так і міжнародних інвестицій.

Як відмічають автори [3] «післявоєнна Україна привабить багато іноземних туристів, які із задоволенням приїдуть прогулятися країною, що вистояла у кривавому протистоянні, познайомитися зі сміливою нацією та

мужньою державою, відвідати місця воєнних подій, побачити потрошену військову техніку агресора, почути історії людей-очевидців, пірнути дайвінгом до затонулого крейсера», що, у свою чергу, вплине позитивно на соціально-економічне відновлення України.

Висновки. Розвиток туризму – це не лише економічний фактор, а й потужний двигун культури, екології та міжнародної репутації України. У післявоєнний період він може стати одним із ключових напрямків відновлення країни, приваблюючи інвестиції та допомагаючи відбудовувати регіони. Основним чинником розвитку туризму в Україні після війни є її міжнародна промоція як привабливого та інклюзивного туристичного напрямку, завдяки потужним маркетинговим кампаніям для відновлення іміджу країни серед іноземних туристів. Але важливо відмітити, що зростання потоку туристів можливе лише за умови завершення війни, відновлення її територіальної цілісності та забезпечення повної безпеки в країні. Крім того, вартим уваги є розвиток діючих туристичних напрямків та створення нових унікальних туристичних продуктів, що відповідатимуть сучасним запитам. Перспективним є використання цифрових інструментів та різних онлайн-платформ для просування туристичних об'єктів, бронювання квитків й готелів, а також для популяризації культурних і природних об'єктів України. Соціально-економічне відновлення України в післявоєнний період є надзвичайно складним й багатограним процесом, який потребує комплексного підходу, а саме: національної єдності, скоординованої державної та місцевої політики, міжнародної підтримки, інвестицій, збалансованого розвитку ключових галузей економіки, соціальної сфери й інституцій для створення стабільного та мирного майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барвінок Н. В., Барвінок М. В. (2022). Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». С. 24–32. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-4>. (дата звернення: 27.03.2025).
2. Мамчин, М., Демко, М., & Михаць, С. (2024). Дослідження впливу військового стану на туристичну діяльність в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*, 330(3), 330–335. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-50>. (дата звернення: 27.03.2025).
3. Карпенко, Ю., Логвин, М., Тараненко, О., Логвин, Д., & Луценко, О. (2023). Стан розвитку туризму в умовах війни та повоєнне відновлення. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*, 2(108), 59–68. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-8> (дата звернення: 27.03.2025).
4. Слатвінська, Л., Збиранник, О., & Мацак, Н. (2024). Оцінка сучасного стану та визначення перспектив розвитку підприємництва у галузі туризму в Україні з урахуванням наслідків військового стану. *Економіка та суспільство*, (59). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-19>. (дата звернення: 27.03.2025).

5. Atasoy, B., Şeyhanlioğlu, H. Önal, & Zengin, B. (2023). Crises and tourism: an early assessment on the Russia-Ukraine war. *Anais Brasileiros De Estudos Turísticos*, 13(1). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10325794> (дата звернення: 27.03.2025).
6. Szigethy-Ambrus N. (2025). Tourism during the war – how Russian, Ukrainian and European tourism changed. *The Oeconomus Economic Research Foundation*. URL: <https://www.oeconomus.hu/en/analyses/tourism-during-the-war-how-russian-ukrainian-and-european-tourism-changed> (дата звернення: 27.03.2025).
7. Державне агентство розвитку туризму : офіційний сайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 27.03.2025).
8. Національна туристична організація України : офіційний сайт. URL: <https://nto.ua> (дата звернення: 27.03.2025).
9. Київська школа економіки (2024). Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 27.03.2025).
10. Tourism Economics an Oxford economics company (2021). Driving the Tourism Recovery in Ukraine. URL: https://s3.amazonaws.com/tourism-economics/craft/Google_Ukraine_Final.pdf (дата звернення: 27.03.2025).
11. Державне агентство розвитку туризму України (2025). Туристична статистика: податкові надходження від тургалузі по регіонах. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-podatkovy-nadhodzhennya-vid-turgaluzi-po-regionah-2> (дата звернення: 27.03.2025).
12. Державне агентство розвитку туризму України (2025). У 2024 році туристична сфера України принесла в бюджет майже 3 млрд грн. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2024-turistichna-sfera-ukrayini-prinesla-v-byudzheth-mayzhe-3-mld-grn> (дата звернення: 27.03.2025).
13. Державне агентство розвитку туризму України (2025). До бюджету громад у 2024 році надійшло майже 273 млн грн туристичного збору. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/do-byudzhetu-gromad-u-2024-roci-nadiyshlo-mayzhe-273-mln-grn-turistichnogo-zboru> (дата звернення: 27.03.2025).
14. Павлюк С. І., Гриб В. О. (2022). Туристична політика Європейського Союзу: сучасний стан та майбутні виклики. *Modern Economics*. 36(2022), 172–178. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V36\(2022\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V36(2022)-25) (дата звернення: 27.03.2025).
15. Азовський Д. (2025). Туризм у режимі відновлення: як відпочинок українців рятує економіку країни. *Business.rayon.in.ua*. URL: <https://business.rayon.in.ua/topics/774368-turizm-u-rezhimi-vidnovlennya-yak-vidpochinok-ukraintsiv-ryatue-ekonomiku-kraini> (дата звернення: 27.03.2025).

REFERENCES:

1. Barvinok N. V., Barvinok M. V. (2022) Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na turyzm v Ukraini ta perspektyvy yoho rozvytku v maibutnomu [The influence of the russian-ukrainian war on tourism in Ukraine and the prospects of its development in the future]. *Rosiisko-ukrainska viina (2014–2022 rr.): istorychnyi, politychnyi, kulturno-osvitnii, relihiyni, ekonomichni, pravovyi aspekty* : Naukova monohrafiia. [The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph]. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». pp. 24–32. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-4> (accessed March 27, 2025).
2. Mamchyn, M., Demko, M., & Mykhats, S. (2024). Doslidzhennia vplyvu viiskovoho stanu na turystychnu diialnist v Ukraini [Study of the influence of the martial law on tourist activities in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, vol. 330(3), pp. 330–335. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-50> (accessed March 27, 2025).
3. Karpenko Yu. V., Lohvyn M. M., Taranenko O. O., Lohvyn D. M., Lutsenko O. I. (2023). Stan rozvytku turyzmu v umovakh viiny ta povoiennie vidnovlennia [The state of tourism development in the conditions of war and post-war recovery]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Economic Sciences*, vol. 2(108), pp. 59–68. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-8> (accessed March 27, 2025).
4. Slatvinska, L., Zbyrannyk, O., & Matsak, N. (2024). Otsinka suchasnoho stanu ta vyznachennia perspektyv rozvytku pidpriemnytstva u haluzi turyzmu v Ukraini z urakhuvanniam naslidkiv viiskovoho stanu [Assessment of the current state and determination of prospects for the development of entrepreneurship in the tourism sector in Ukraine taking into account the consequences of martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. (59). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-19> (accessed March 27, 2025).
5. Atasoy, B., Şeyhanlioğlu, H. Önal, & Zengin, B. (2023). Crises and tourism: an early assessment on the Russia-Ukraine war. *Anais Brasileiros De Estudos Turísticos*, 13(1). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10325794> (accessed March 27, 2025).

6. Szigethy-Ambrus N. (2025). Tourism during the war – how Russian, Ukrainian and European tourism changed. *The Oeconomus Economic Research Foundation*. Available at: <https://www.oeconomus.hu/en/analyses/tourism-during-the-war-how-russian-ukrainian-and-european-tourism-changed/> (accessed March 27, 2025).
7. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu : ofitsiyni sait [Official website of The State Agency for Tourism Development of Ukraine]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/> (accessed March 27, 2025).
8. Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy : ofitsiyni sait [Official website of National Tourism Organization of Ukraine]. Available at: <https://nto.ua/> (accessed March 27, 2025).
9. Kyiv School of Economics (2024). Zvit pro priami zbytky infrastruktury vid ruinuван vnaslidok viiskovoi ahresii rosii proty Ukrainy stanom na pochatok 2024 roku [Report on direct infrastructure damage from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of early 2024]. Kyiv: Kyiv School of Economics. Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (accessed March 27, 2025).
10. Tourism Economics an Oxford economics company (2021). Driving the Tourism Recovery in Ukraine. Available at: https://s3.amazonaws.com/tourism-economics/craft/Google_Ukraine_Final.pdf (accessed March 27, 2025).
11. The State Agency for Tourism Development of Ukraine (2025) Turystychna statystyka: podatkovy nadkhodzhennia vid turhaluzi po rehionakh [Tourism statistics: tax revenues from the tourism industry by region]. Kyiv: The State Agency for Tourism Development of Ukraine. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-podatkovy-nadhodzhennya-vid-turhaluzi-po-regionah-2> (accessed March 27, 2025).
12. The State Agency for Tourism Development of Ukraine (2025) U 2024 rotsi turystychna sfera Ukrainy pryniesla v biudzheth maizhe 3 mlrd hrn [In 2024, the tourism sector of Ukraine brought almost 3 billion UAH to the budget]. Kyiv: The State Agency for Tourism Development of Ukraine. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2024-turistichna-sfera-ukrayini-prinesla-v-byudzheth-mayzhe-3-mlrd-grn> (accessed March 27, 2025).
13. The State Agency for Tourism Development of Ukraine (2025) Do biudzhetu hromad u 2024 rotsi nadiishlo maizhe 273 mln hrn turystychnoho zboru [Almost UAH 273 million in tourist tax was received by the community budget in 2024]. Kyiv: The State Agency for Tourism Development of Ukraine. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/do-byudzhetu-gromad-u-2024-roci-nadiyshlo-mayzhe-273-mln-grn-turistichnogo-zboru> (accessed March 27, 2025).
14. Pavliuk S. I., Hryb V.O. (2022). Turystychna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: suchasnyi stan ta maibutni vyklyky [Tourism policy of the European Union: recent developments and future challenges]. *Modern Economics*, no. 36(2022). pp. 172–178. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V36\(2022\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V36(2022)-25) (accessed March 27, 2025).
15. Azovskyi D. (2025). Turyzm u rezhymi vidnovlennia: yak vidpochynok ukraintsiv riatsuie ekonomiku krainy [Tourism in recovery mode: how Ukrainians' vacations save the country's economy]. *Business.rayon.in.ua*. Available at: <https://business.rayon.in.ua/topics/774368-turizm-u-rezhimi-vidnovlennya-yak-vidpochynok-ukraintsiv-ryatue-ekonomiku-kraini> (accessed March 27, 2025).